

داریوش مهرجویی، سینماگر مدرن

جاودانه بر تراز بی‌بقای خاک

محسن آزموده

داریوش مهرجویی سینماگری مدرن است. البته سینما هنری مدرن است، اما همه فیلمسازان چنین نیستند. بعضا با این هنر مدرن به بیان دیدگاه‌ها و جهان‌نگری‌ها و ایدئولوژی‌های سنتی یا پیشامدرن یا حتی ضد مدرن می‌پردازند. داریوش مهرجویی نه فقط چنین نبود، بلکه اصولا نگرشی مدرن و متجدد داشت. بر متجدد بودن این فیلمساز فقید از این بابت تاکید می‌کنم که در روزهای اخیر، برخی خرده‌گیران، به بهانه‌های مختلف، مدعی می‌شوند که مهرجویی تجددستیز بود. برخی حتی پا فراتر می‌گذارند و می‌گویند او در آثارش زن‌ستیز بود. معلوم نیست اسناد ایشان به کدام يك از آثار اوست، آیا منظور فیلم لایلا است یا فیلم پری یا بانو یا ...؟ اتفاقا داریوش مهرجویی تنها فیلمساز ایرانی است که در تعداد قابل ملاحظه‌ای از آثار دوران موفقیت و اوجش، زنان نقش محوری و اساسی دارند: بانو، سارا، پری، لایلا، بمانی، مهمان مامان. در سایر فیلم‌های او نیز زنان عاملیت (agency) قابل توجهی دارند، حتی اگر این کنشگری ضد خودشان قلمداد شود، چنان که در لایلا.

مدرن بودن مهرجویی البته به معنای گسست او و آثارش از سنت یا بی‌توجهی یا کم‌توجهی به آن نیست، گو اینکه به معنای ناآشنایی با سنت هم نیست. اتفاقا مهرجویی به گواهی آثارش ثابت کرده که خیلی خوب سنت‌ها و آداب و رسوم و فرهنگ ایرانی را می‌شناسد، با مردم کوچه و بازار از طبقات و گروه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی آشناست، اعم از غنی و فقیر و روشنفکر و بی‌سواد و روستایی و شهری و پایتخت‌نشین و شهرستانی و بقال و قصاب و بنگاهی و پزشک و روان‌پزشک و استاد دانشگاه و دانشجو و هنرمند و ... آشناست. مهرجویی فقط فلسفه غربی نمی‌داند و با ادبیات مدرن محشور نیست، به همان اندازه عرفان سنتی و مولانا و ادبیات کلاسیک و مدرن ایرانی را هم می‌شناسد، همچنان که موسیقی کلاسیک غربی را، سنتور هم می‌نوازد، در فیلم‌هایش هم فضاهای سنتی هست، هم محیط‌های مدرن. به همان خوبی که در اجاره‌نشین‌ها و مهمان مامان سفره می‌اندازد، در هامون و پری، محفل‌های روشنفکری و اولترا مدرن بر پا می‌کند و خلاصه آنکه به

عنوان يك فيلمساز فرهیخته، هم درونمایه‌های سنتی را می‌شناسد و تجربه کرده و هم در فضاهاى مدرن زندگى کرده و مدرنیته را می‌شناسد.

با اینهمه آنچه اهمیت دارد و در ابتدای نوشته نیز بر آن تأکید کردم آن است که او در نهایت رویکردی مدرن دارد و در تقابل مشهور (و به بیان بسیاری نادرست) سنت و تجدد، متجدد است و سمت تجدد را می‌گیرد. برخی البته با این نکته مخالفند و برای مثال به پایان‌بندی هامون اشاره می‌کنند یا به بازگشت آقای هالو به روستا اشاره می‌کنند. اما نگاه «میستیکال»ی که بر هامون غالب است یا بازگشت کم‌دی- تراژیک آقای هالو به روستا را نمی‌توان نشانه سنت‌گرایی خواند. این نکته را به ویژه در مورد هامون بهتر از هر کسی سید مرتضی آوینی متوجه شده بود، او که در نقدهایی تند و تیز به این فیلم تأکید می‌کرد که به هیچ عنوان نمی‌توان مهرجویی را سینماگری ضد مدرن قلمداد کرد. اما برای درک بهتر نگاه و رویکرد مدرن مهرجویی و تقابل آن با فیلمسازی سنت‌گرا، می‌توان فیلم‌های بانو و سارا را با فیلم مشهور «به همین سادگی» اثر رضا میرکریمی مقایسه کرد. طاهره در به همین سادگی در نهایت باز می‌گردد و نمی‌رود و به فضای ملال‌آور خانه تن می‌دهد، اما سارا در سارا و مریم بانو در بانو، با آنکه به نظر می‌رسد همه‌چیز درست شده و مشکلات برطرف شده، رفتن را به ماندن ترجیح می‌دهند. بانو با شعری از یکی از مدرن‌ترین شاعران ایران به پایان می‌رسد:

گر بدین سان زیست باید پاك / من چه ناپاکم اگر نشانم از ایمان
خود چون کوه / یادگاری جاودانه بر تراز بی‌بقای خاک.